

Історія

УДК 355.02:338.45:328.34(477)“2004/2014”

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20033917>

**ОПК та воєнна стратегія держави у діяльності Верховної Ради
України у 2004 – 2014 рр.**

Володимир Старка,

доктор історичних наук,

професор кафедри історії України,

археології та спеціальних галузей історичних наук

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна,

<https://orcid.org/0000-0002-0213-9298>

Юрій Касараба,

кандидат юридичних наук,

молодший науковий співробітник відділу новітньої історії

Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича

Національної академії наук України, Львів, Україна,

<https://orcid.org/0009-0006-1088-0576>

Прийнято: 18.04.2026 | Опубліковано: 30.04.2026

***Анотація:** У статті проаналізовано роль Верховної Ради України у формуванні та осмисленні питань оборонно-промислового комплексу (ОПК) і*

воєнної стратегії держави у 2004–2014 рр. Досліджено парламентські слухання, нормативно-правові акти та дискусії, що стосувалися реформування сектору безпеки і оборони, розвитку ОПК та визначення стратегічних пріоритетів у сфері національної безпеки. Встановлено, що попри наявність окремих ініціатив, зокрема парламентських слухань 2004 р., діяльність Верховної Ради у цій сфері мала фрагментарний і несистемний характер. Питання оборонної політики та функціонування ОПК не стали предметом послідовної стратегічної дискусії, а розглядалися переважно в контексті загальних політичних або декларативних рішень. Обґрунтовано, що відсутність системного парламентського контролю та стратегічного бачення розвитку оборонно-промислового комплексу і воєнної політики держави упродовж тривалого часу стала одним із чинників інституційної слабкості сектору безпеки напередодні російської агресії на початку 2014 р.

Ключові слова: *оборонно-промисловий комплекс, воєнна стратегія, Верховна Рада України, сектор безпеки і оборони, реформування Збройних Сил України, державна політика у сфері безпеки, національна безпека.*

The Defense-Industrial Complex and State Military Strategy in the Activities of the Verkhovna Rada of Ukraine (2004–2014)

Volodymyr Starka,

Doctor of Historical Sciences,

Professor, Department of History of Ukraine,

Archaeology and Special Branches of Historical Studies,

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,

Ternopil, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-0213-9298>

Yurii Kasaraba,

PhD in Law,

Junior Research Fellow at the Department of Contemporary History,

Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Lviv, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0006-1088-0576>

***Abstract** The article analyzes the role of the Verkhovna Rada of Ukraine in shaping and conceptualizing issues related to the defense-industrial complex (DIC) and the state's military strategy in 2004–2014. It examines parliamentary hearings, legislative and regulatory acts, and debates concerning the reform of the security and defense sector, the development of the DIC, and the determination of strategic priorities in the field of national security. It is established that, despite the presence of certain initiatives—most notably the parliamentary hearings of 2004—the activities of the Verkhovna Rada in this area were fragmented and unsystematic. Issues of defense policy and the functioning of the DIC did not become the subject of a consistent strategic discourse; rather, they were addressed primarily within the framework of general political or declarative decisions.*

The study substantiates that the lack of systematic parliamentary oversight and a coherent strategic vision for the development of the defense-industrial complex and the state's military policy over an extended period became one of the factors contributing to the institutional weakness of the security sector on the eve of Russian aggression in early 2014.

***Keywords:** defense-industrial complex, military strategy, Verkhovna Rada of Ukraine, security and defense sector, reform of the Armed Forces of Ukraine, state security policy, national security.*

Постановка проблеми. Події весни 2014 р. стали переломним моментом для української державності та водночас жорстким індикатором реального стану сектору безпеки і оборони. Сили безпеки та оборони України, які існували на той момент, виявилися неспроможними ефективно реагувати на зовнішні виклики. Захоплення Криму Російською Федерацією (далі – РФ) та подальша ескалація конфлікту на Сході України засвідчили не лише оперативну неготовність держави до відсічі агресору, але й показали інституційну слабкість вітчизняного сектору безпеки та оборони, яка сформувалась впродовж попередніх років.

Попри те, що починаючи з 2014 р. уже в умовах зовнішньої агресії Україна здійснила, на наш погляд, суттєвий прогрес у зміцненні обороноздатності, модернізації Збройних Сил України та розвитку оборонно-промислового комплексу (ОПК), низка ключових питань, що стосуються сектору безпеки та оборони, залишається відкритою. Зокрема, йдеться про ефективність діяльності законодавчої гілки влади у формуванні стратегічних засад воєнної політики та створенні належних умов для розвитку вітчизняного оборонно-промислового комплексу.

У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз діяльності Верховної Ради України як інституції, відповідальної за формування нормативно-правової бази у сфері національної безпеки та оборони, а також за здійснення парламентського контролю у відповідній галузі. Період 2004–2014 рр. є показовим з огляду на спроби реформування сектору безпеки і оборони, активізацію зовнішньополітичних орієнтирів держави та водночас відсутність цілісної і послідовної стратегії розвитку оборонного сектору. Верховна Рада України реалізує установчі й законодавчі функції та здійснює парламентський контроль над воєнною організацією і правоохоронними органами держави відповідно до Конституції України. Як єдиний орган державної законодавчої влади, через воєнну законотворчість та парламентські слухання, затвердження

військової складової державного бюджету український парламент впливає на воєнну політику, формує громадську думку, також сприяє їх безперервному й стійкому (через законодавчі акти) удосконаленню та протидіє протизаконній діяльності. До компетенції Верховної Ради України належить вирішення питань про можливість використання Збройних Силах України за межами території України, також прийняття законодавчих актів з питань «війни та миру» [1, С. 381].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку сектору безпеки і оборони України, трансформації воєнної політики та впливу російської агресії на державні інституції перебуває у центрі уваги українських і зарубіжних дослідників. У своїй сукупності науковці зосереджували свою увагу на політологічних студіях щодо геостратегічних інтересів держави, дослідженні ОПК як основи до становлення воєнної політики України, а також нормативно-правовому аналізі вітчизняного сектору безпеки та оборони. Передусім слід відзначити наукові дослідження щодо стратегічних засад національної безпеки та оборони, які здійснили В. Горбулін [2], А. Бульвінський [3, С. 2–10], О. Литвиненко [4], О. Романухи [5], У своїх працях вони розглядають еволюцію безпекової політики України, виклики та загрози у контексті змін міжнародного середовища. Окремий напрям становлять дослідження, присвячені реформуванню Збройних Сил України та функціонуванню ОПК, де акцент зроблено на інституційних проблемах, ресурсних обмеженнях і необхідності модернізації. Цій темі присвячені наукові студії В. Гмирі [6], О. Куцьки [7], В. Бегми та О. Свергунова [8], А. Шевцова [9, С. 156–163], О. Сальникової [10], О. Пошедіна [11]. Зрештою, над формуванням і вдосконаленням нормативно-правової бази воєнної організації держави, тобто вивченням законодавчої основи, на яку спиралася оборонна політика України у пострадянські десятиліття, працювали А. Єрмоленко [12], М. Цюрупа [13], Р. Тимошенко, Ф. Саганюк, Ю. Макаров [14], І. Чепков [15].

Спільною для праць дослідників є думка про те, що Верховна Рада України впродовж досліджуваного періоду була архіважливим компонентом для ухвалення рамкових законів і легітимації зовнішньополітичних та оборонних поворотів. Важко не погодитись з А. Єрмоленком, який продемонстрував, що Верховна Рада впродовж 2004–2014 рр. була ключовою для вироблення правової рамки оборонної політики, але ця рамка розвивалася несинхронно з практичними потребами сектору безпеки. Стратегічне ядро рішень у більшості випадків належало президенту та Кабінету міністрів України. Тобто, формальних парламентських повноважень було достатньо, але бракувало цілісного стратегічного супроводу власних рішень. Також більшість із зазначених дослідників погоджуються з тим, що радянська спадщина й довга інерція кооперації з Росією робила український ОПК хоч і масштабним, але водночас досить вразливим через відсутність автономності. Крім того науково-експертне середовище регулярно фіксувало постійне відставання правових спроб регулювання у військовій сфері із реальними потребами модернізації, а отже невідповідність між стратегічними деклараціями і матеріальною базою воєнної організації держави.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Водночас у науковій літературі недостатньо дослідженим залишається питання ролі Верховної Ради України як суб'єкта формування воєнної стратегії та політики розвитку оборонно-промислового комплексу. Наявні дослідження, як правило, зосереджуються на діяльності виконавчої влади, інституцій сектору безпеки або на загальних аспектах реформування оборонної сфери, залишаючи поза увагою парламентський вимір цих процесів. У хронологічному вимірі література найчастіше обертається довкола доктринально-законодавчих вузлів, але бракує комплексного аналізу парламентських слухань, законодавчих ініціатив та дискурсу Верховної Ради України у 2004–2014 рр. як чинників, що впливали на формування

стратегічного бачення розвитку оборонного сектору. Недостатньо висвітленим залишається також питання того, якою мірою парламентська діяльність сприяла або, навпаки, обмежувала інституційне становлення оборонно-промислового комплексу як складової воєнної стратегії держави.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

З огляду на вищезазначене метою даної статті є дослідження ролі Верховної Ради України у формуванні політики щодо оборонно-промислового комплексу та воєнної стратегії держави у 2004–2014 рр., а також виявлення ключових тенденцій, суперечностей і обмежень парламентської діяльності у цій сфері.

Методологічну основу дослідження становить поєднання підходів політичної науки, інституційного аналізу та безпекових студій, що дозволяє розглядати діяльність українського парламенту як складову формування воєнної стратегії держави. Ключовим у цьому руслі є інституційний підхід, у межах якого Верховна Рада України аналізується як суб'єкт розробки і прийняття політичних рішень у сфері безпеки і оборони. Через законодавчу діяльність у рамках парламентських слухань та використання бюджетних механізмів вона має можливість впливати на розвиток вітчизняного ОПК. Для дослідження еволюції парламентської діяльності використано історико-генетичний та історико-порівняльний методи, що дозволяють простежити зміни у підходах до формування воєнної політики та ролі ОПК у досліджуваній період. За допомогою контент-аналізу законодавчих актів, парламентських слухань та дискусій виявлено ключові наративи, пріоритети та суперечності, що існували в парламенті щодо розвитку оборонного сектору. Емпіричну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України, матеріали парламентських слухань, стенограми засідань Верховної Ради України, а також аналітичні та наукові праці, присвячені розвитку сектору безпеки і оборони.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початок третього тисячоліття в Україні ознаменувався посиленням у політичному дискурсі курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію, який, проте, не набув характеру беззаперечного загальнонаціонального консенсусу. Перебування на перехресті геополітичних інтересів [16, С. 4–5] та спроба реалізації так званої «політики багатовекторності», що на практиці часто зводилася до тактичного балансування між взаємовиключними зовнішньополітичними орієнтирами і відкладала ухвалення стратегічних рішень, поступово спровокували потребу у чіткішому визначенні довгострокового курсу держави. Однак на тлі неоднозначних провокативних заяв російського політикуму щодо політичної незалежності та територіальної цілісності України, бажання стати частиною європейського політичного й правового простору стало для правлячої еліти нашої держави своєрідним імперативом [17, С. 42]. Це обумовило необхідність адаптації сектору безпеки й оборони, передусім Збройних Сил, до нових політичних і воєнно-стратегічних реалій. Водночас ці процеси відбувалися в умовах тривалого структурного занепаду оборонно-промислового комплексу, реформи якого упродовж 1990-х рр. мали фрагментарний і здебільшого декларативний характер, а хронічне недофінансування суттєво обмежувало можливості модернізації та переоснащення армії. Як наслідок очевидною стала невідповідність між задекларованими зовнішньополітичними орієнтирами та реальним станом оборонного потенціалу держави, що зробило актуальним необхідність їх інституційного осмислення на парламентському рівні.

У квітні 2004 р. Верховна Рада України постановила провести парламентські слухання «Про стан і перспективи реформування Збройних Сил України та здійснювані Урядом України заходи щодо забезпечення надійної обороноздатності України». Відповідно до постанови, Кабінету Міністрів України було запропоновано визначити доповідача для порядку денного

парламентських слухань. Ухвала також зобов'язувала Уряд підготувати та подати до Верховної Ради України необхідні інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань, у тому числі матеріали, які відображали сучасний стан Збройних Сил України у порівнянні із збройними силами країн-сусідів та країн, чия політика могла на той час становити потенційну загрозу інтересам України. Також пропонувалося обговорити стан обороноздатності держави у зв'язку з відмовою від ядерної зброї, а також почути ставлення щодо потенційної можливості створення Україною ядерної зброї. Своєю чергою, Міністерству закордонних справ України було доручено проаналізувати стан виконання іншими державами міжнародних зобов'язань, взятих ними у зв'язку із здійсненням Україною заходів щодо роззброєння, і подати до Верховної Ради України відповідні матеріали [18].

Присвячені стану та перспективам реформування Збройних Сил України парламентські слухання у 2004 р. відображали характерний для початку 2000-х рр. підхід до питань національної безпеки, що поєднував визнання необхідності змін із відсутністю чітких механізмів їх реалізації. Ці слухання відбувалися в умовах відносної безпекової стабільності, що значною мірою, на наш погляд, зумовило їх декларативний характер [18]. У матеріалах слухань наголошувалося на потребі реформування військової організації держави, підвищення ефективності управління Збройними Силами України та оптимізації їх чисельності і структури. Зокрема, підкреслювалося, що «реформування Збройних Сил України є об'єктивною необхідністю, зумовленою зміною воєнно-політичної обстановки та економічними можливостями держави». Водночас такі формулювання залишалися на рівні загальних констатацій і не супроводжувалися системним баченням розвитку сектору безпеки і оборони [18].

Окрему увагу було приділено питанням ресурсного забезпечення армії, проте вони розглядалися переважно крізь призму бюджетних обмежень, а не

як складова довгострокової воєнної стратегії. У цьому контексті показовим є акцентування уваги на необхідності «оптимізації витрат та підвищення ефективності використання бюджетних коштів», що відображало домінування економічно-адміністративного підходу над стратегічним плануванням [18].

Характерною рисою парламентського дискурсу у 2004 р. стала також відсутність належної уваги до оборонно-промислового комплексу як основоположного елементу забезпечення обороноздатності держави, її своєрідного «каркасу». Попри наявність окремих згадок про матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил, питання розвитку ОПК не було винесене в центр дискусії і не розглядалося як ключовий чинник формування воєнної спроможності [18]. Відтак, парламентські слухання 2004 р. вказували на існування здебільшого декларативної моделі осмислення проблем національної безпеки, у межах якої необхідність реформ визнавалася, однак не підкріплювалася чіткою стратегією для їхньої реалізації. Така відсутність комплексного підходу до розвитку оборонно-промислового комплексу та воєнної політики в цілому обмежувала можливості Верховної Ради України виступати повноцінним суб'єктом стратегічного планування у сфері безпеки.

Попри окреслені у 2004 р. проблеми та визнання необхідності реформування сектору безпеки, відсутність системного підходу до розвитку оборонно-промислового комплексу також сприяли збереженню стратегічної невизначеності у державній політиці. Ситуація ускладнювалася глибокими політичними трансформаціями, пов'язаними зі зміною влади внаслідок подій Помаранчевої революції, а також подальшою інституційною нестабільністю, що проявилася у конфлікті між гілками влади та парламентською кризою в Україні у 2006–2007 рр. Умови фактичного двовладдя та конкуренції між президентською і урядовою вертикалями істотно обмежували можливості вироблення узгодженої державної політики у сфері національної безпеки.

Додатковим чинником стратегічної невизначеності стало перебування України у ситуації геополітичного балансування між різними центрами сили. З одного боку, зберігалася значна залежність від Російська Федерація у військово-промисловій та енергетичній сферах, з іншого, нова влада на чолі з В. Ющенком декларувала і втілювала в життя курс на євроатлантичну інтеграцію, зокрема співпрацю з НАТО. Своєрідна розмитість зовнішньополітичних орієнтирів не лише ускладнювала формування довгострокової безпекової стратегії, але й фактично блокувала розвиток оборонно-промислового комплексу як самодостатньої системи.

У цьому контексті логічним етапом еволюції нормативного забезпечення безпекової сфери стало ухвалення у 2007 р. Стратегії національної безпеки України, покликаної інституціоналізувати стратегічне бачення та подолати фрагментарність попереднього періоду. Водночас сама поява цього документа значною мірою відображала спробу держави компенсувати накопичені суперечності між політичною риторикою, інституційною слабкістю та зовнішньополітичними коливаннями, які досі визначали безпекову політику України. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105/2007, мала виступити ключовим системоутворюючим документом у якому було окреслено загальні рамки державної політики у сфері безпеки, включно з необхідністю чіткого висзначення стратегічних пріоритетів і цілей, адекватних викликам і загрозам ХХІ століття, а також забезпечення інтеграції України у сучасні міжнародні та регіональні системи безпеки. Водночас ефективність реалізації положень Стратегії суттєво ускладнювалася наявністю кількох центрів прийняття рішень у сфері зовнішньої політики та національної безпеки. Така інституційна розпорошеність знижувала узгодженість державної політики та обмежувала можливості Верховної Ради України як законодавчого органу забезпечити системне нормативне супроводження

задекларованих стратегічних орієнтирів, зокрема у частині розвитку оборонно-промислового комплексу та формування цілісної воєнної стратегії [19].

Подальший розвиток безпекової політики України відбувався в умовах збереження інституційної нестабільності та відсутності єдиного стратегічного курсу. Попри задекларовані у Стратегії 2007 р. орієнтири на євроатлантичну інтеграцію, їх практична реалізація напштовхувалася на політичні суперечності всередині держави та обмежену спроможність інституцій забезпечити послідовність реформ. Верховна Рада України у цей період фактично залишалася ареною ситуативних компромісів, де питання розвитку оборонно-промислового комплексу не набували статусу стратегічного пріоритету, а залишалася фрагментарною та переважно реактивною, розглядалися переважно у контексті фінансування або соціального забезпечення військовослужбовців. Законодавчі ініціативи, що стосувалися ОПК, також обмежувалися окремими аспектами регулювання, зокрема питаннями ціноутворення, державного оборонного замовлення, податкових стимулів або пропозиціями щодо корпоратизації підприємств галузі, які лише періодично виносилися на розгляд парламенту. Водночас відсутність узгодженої державної політики у цій сфері не дозволяла Верховній Раді сформувати цілісну нормативну базу розвитку ОПК, що відповідала б задекларованим у стратегічних документах цілям. Відтак, навіть за наявності формально визначених стратегічних орієнтирів, їх нормативне наповнення та імплементація залишалися обмеженими.

Суперечливість і непослідовність зовнішньополітичного курсу держави засвідчив Бухарестський саміт НАТО 2008 р. Попри офіційні декларації українського керівництва щодо прагнення до членства в Альянсі, відсутність внутрішньополітичного консенсусу, а також обмежена інституційна спроможність до реалізації реформ сектору безпеки й оборони зумовили те,

що Україна не отримала План дій щодо членства. Крім того, що це стало важливим етапом у формуванні безпекового дискурсу України, така ситуація засвідчила глибинний розрив між політичною риторикою та реальними можливостями держави забезпечити трансформацію власної воєнної організації відповідно до стандартів НАТО. У діяльності українського парламенту цей розрив проявлявся у відсутності системного законодавчого забезпечення євроатлантичної інтеграції. Парламентарі не змогли навіть цілісну нормативну базу, яка б синхронізувала зовнішньополітичний курс із внутрішніми реформами оборонного сектору, зокрема в частині розвитку оборонно-промислового комплексу. Відтак, євроатлантична інтеграція залишалася переважно на рівні політичних гасел, що не були підкріплені ані інституційними змінами, ані ресурсною мобілізацією, що фактично консервувало структурні проблеми у сфері обороноздатності.

Не можна не згадати і подій російсько-грузинської війни у серпні 2008 р., які, на наш погляд, мали б стати каталізатором переосмислення безпекової політики України. Цей конфлікт засвідчив готовність Росії застосовувати військову силу для реалізації власних геополітичних інтересів на пострадянському просторі, а також виявив обмеженість існуючих механізмів міжнародної безпеки у стримуванні таких дій. З огляду на схоже до Грузії безпекове становище Грузії ці події мали б спонукати прискорення воєнної реформи та зміцнення оборонного потенціалу. Проте, у діяльності Верховної Ради України ці сигнали не були трансформовані у системні законодавчі ініціативи, спрямовані на посилення обороноздатності держави. Український політикум продовжував зосереджуватися на внутрішньополітичних конфліктах і ситуативних питаннях, тоді як стратегічні виклики безпеки не отримували належного інституційного відображення. Відсутність адекватної реакції на зміну безпекового середовища сприяла подальшому поглибленню

розриву між потенційними загрозами та реальною готовністю держави до їх нейтралізації.

Ситуація зазнала суттєвих змін після приходу до влади Віктора Януковича у 2010 р., що супроводжувалося переглядом зовнішньополітичного курсу держави. Закріплення у законодавстві позаблокового статусу України (так званого «нейтрального статусу») означало відмову від попередньої логіки євроатлантичної інтеграції та переорієнтацію безпекової політики на модель балансування між ключовими центрами сили, передусім Росією та НАТО. Зміна стратегічних пріоритетів безпосередньо вплинула на розвиток оборонно-промислового комплексу: замість модернізації та інтеграції у західні ринки, перевагу було надано відновленню коопераційних зв'язків із російською «оборонкою», що зберігало технологічну залежність та обмежувало можливості структурної перебудови галузі.

У діяльності Верховної Ради України ці зміни проявилися у подальшому зниженні ролі парламенту як суб'єкта стратегічного планування у сфері безпеки. Законодавчі ініціативи у воєнній сфері здебільшого носили адаптивний характер і були спрямовані на легітимацію вже прийнятих політичних рішень, а не на формування цілісної довгострокової стратегії. Це стосувалося передусім визначення засад зовнішньої та безпекової політики, тоді як стратегічне планування фактично концентрувалося в руках виконавчої влади. Як наслідок, розвиток ОПК і воєнної стратегії держави здійснювався без належного парламентського контролю та системного нормативного забезпечення, що посилювало структурні дисбаланси галузі.

Питання розвитку оборонно-промислового комплексу залишалося поза системною увагою, що в умовах хронічного недофінансування та відсутності інституційних реформ призводило до подальшої деградації виробничих і науково-технічних спроможностей. На відміну від попереднього періоду, коли невизначеність впливала переважно з інституційного конфлікту та

непослідовності реформ, після 2010 р. безпекова політика дедалі виразніше набувала рис свідомої ревізії євроатлантичних орієнтирів і відновлення залежності від російського напрямку у воєнно-промисловій сфері, що призвело до критичного звуження боездатного ядра Збройних Сил України та невідповідності між формальною наявністю військової організації держави і її реальною спроможністю до відсічі зовнішній агресії

Переломним моментом у формуванні інституційної моделі управління оборонно-промисловим комплексом стало створення у 2010 р. державного концерну «Укроборонпром» [20], що об'єднав значну частину підприємств галузі під централізованим державним управлінням. У 2011 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі» [21], який мав закріпити нову модель управління галуззю та підвищити ефективність функціонування підприємств. Однак, попри формальну інституціоналізацію управління ОПК, зазначені кроки не супроводжувалися комплексною модернізаційною політикою та залишалися в межах адміністративної оптимізації, а не стратегічного розвитку. Створення централізованої моделі управління ОПК не супроводжувалося належним переозброєнням армії, довгостроковим інвестиційним плануванням або системною технологічною модернізацією, що обмежувало реальний вплив цих змін на обороноздатність держави.

Наслідком описаних тенденцій стала системна деградація обороноздатності держави, яка до початку 2014 р. набула критичного характеру. Хронічне недофінансування, відсутність послідовної воєнної реформи, згорання бойової підготовки та орієнтація на декларативний позаблоковий статус призвели до фактичного розмивання спроможностей Збройних Сил. Оборонно-промисловий комплекс, інтегрований у застарілі коопераційні зв'язки та позбавлений модернізаційного імпульсу, не забезпечував потреб армії у сучасному озброєнні та техніці. У результаті,

станом на 2014 р. Україна опинилася у ситуації, коли формально існуюча воєнна організація держави не відповідала реальним загрозам: боєздатні підрозділи були обмеженими, система управління була дезорганізованою, а матеріально-технічне забезпечення залишалося на вкрай недостатньому рівні. Це створило ситуацію, за якої держава увійшла у фазу відкритого воєнного протистояння з фрагментованою воєнною політикою, ослабленим оборонно-промисловим комплексом та відсутністю ефективного механізму парламентського контролю і стратегічного управління у сфері національної безпеки. Україна опинилася у ситуації, коли її зовнішньополітичні амбіції не відповідали реальному стану військових та оборонно-промислових спроможностей, що стало одним із ключових чинників вразливості держави в умовах воєнної агресії.

Прагнучи перешкодити волі українського народу до європейського майбутнього, Росія у лютому-березні 2014 р. окупувала Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, а пізніше розв'язала воєнну агресію на Сході України [22, С. 163]. Ці події стали не лише зовнішнім шоком для системи національної безпеки, але й своєрідним «стрес-тестом», який виявив глибину попередньої інституційної деградації. Виявилось, що багаторічна відсутність стратегічного планування, системних реформ і належного розвитку оборонно-промислового комплексу призвела до критичного розриву між формально задекларованими спроможностями держави та її реальною здатністю реагувати на воєнні загрози. У цьому сенсі події 2014 р. стали не стільки несподіванкою, скільки логічним наслідком накопичених дисфункцій у сфері безпеки. За цих умов Верховна Рада України була змушена в екстремому режимі реагувати на нову безпекову реальність, намагаючись компенсувати відсутність попередньо сформованої цілісної воєнної політики. Парламент поступово переходив від декларативного осмислення загроз до спроб їх нормативного врегулювання, однак цей процес відбувався вже в

умовах відкритого воєнного протистояння, що об'єктивно звужувало можливості для стратегічного маневру.

Однією з перших інституційних спроб осмислення нової реальності та визначення напрямів подолання кризи обороноздатності держави. Парламентські слухання «Обороноздатність України у XXI столітті: виклики, загрози та шляхи їх подолання», що відбулися 23 липня 2014 р., засвідчили запізнилу інституційну реакцію Верховної Ради України на кризу обороноздатності держави. Учасники слухань чітко окреслили спектр зовнішніх загроз, пов'язаних передусім із діями РФ, а також визнали необхідність формування ефективної воєнної стратегії. Водночас дискусія мала переважно реактивний характер і була зосереджена на подоланні поточних викликів, тоді як питання системного розвитку оборонно-промислового комплексу не отримало належного концептуального опрацювання [23].

У ході слухань було прямо визнано критичний стан обороноздатності держави та необхідність її невідкладного посилення. Зокрема, наголошувалося на потребі «провести фахову відверту розмову... як нам захистити нашу країну, як нам зробити потужну... армію». Така риторика засвідчує фактичне визнання відсутності належно функціонуючої військової системи на момент початку російської агресії. Важливим аспектом слухань стало чітке окреслення спектра загроз національній безпеці. У матеріалах наголошувалося на «посяганні на державний суверенітет; втручанні у внутрішні справи України», а також на «нарощуванні угруповань військ поблизу державного кордону, активізації розвідувальної діяльності». Таким чином, парламент на рівні офіційного дискурсу зафіксував зміну безпекового середовища та визначив Російську Федерацію як ключове джерело військової загрози.

Водночас аналіз змісту слухань засвідчує їх переважно реактивний характер. Основна увага учасників була зосереджена на поточних викликах та

необхідності негайного посилення обороноздатності, тоді як питання довгострокового стратегічного планування та розвитку оборонно-промислового комплексу не отримали належного концептуального опрацювання. Попри окремі згадки про необхідність модернізації матеріально-технічної бази, дискусія не вийшла на рівень системного бачення ролі ОПК як ключового елементу воєнної стратегії держави [23].

У цьому контексті показовим є те, що навіть за умов фактичного початку війни парламентський дискурс залишався зосередженим переважно на військово-оперативному вимірі безпеки, а не на інституційних та економічних засадах її забезпечення. Це свідчить про обмежену здатність Верховної Ради України у 2014 р. до формування комплексної воєнної політики, що поєднувала б питання обороноздатності, розвитку ОПК та стратегічного планування. Парламентські слухання 23 липня 2014 р. можна певною мірою розглядати як індикатор запізнілого переходу від декларативної до реактивної моделі осмислення воєнної безпеки, у межах якої інституційні та економічні аспекти, зокрема розвиток оборонно-промислового комплексу, залишалися на периферії законодавчої уваги [23].

Висновки. Узагальнюючи вищезазначене можна сказати, що упродовж 2004–2013 рр. безпекова та воєнна політика України розвивалася в умовах хронічного розриву між зовнішньополітичними деклараціями, інституційною спроможністю держави та реальним станом її оборонного потенціалу. Верховна Рада України, попри окремі спроби нормативного реагування, не перетворилася на повноцінний центр стратегічного планування у сфері національної безпеки, а розвиток оборонно-промислового комплексу так і не був інтегрований у цілісну модель забезпечення обороноздатності. У результаті держава підійшла до 2014 р. з ослабленими збройними силами, незавершеними реформами та вразливою системою ухвалення рішень у сфері безпеки.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні того, що ключовою проблемою функціонування парламенту у досліджуваний період була не лише фрагментарність його діяльності, але й відсутність інституціоналізованого механізму зв'язку між політичним дискурсом та практиками реалізації оборонної політики. Парламентські слухання, законодавчі ініціативи та політичні заяви не формували стійкого управлінського циклу: від оцінки загроз до планування і ресурсного забезпечення, і в кінцевому результаті контролю виконання, що фактично унеможливлювало вироблення довгострокових стратегічних рішень. У зазначений період сформувалася специфічна модель функціонування безпекової політики, яку можна визначити як «декларативно-реактивну»: ухвалення рішень відбувалося ситуативно, під впливом політичної кон'юнктури, без належної інституційної пам'яті та наступності. Така модель не передбачала системної інтеграції оборонно-промислового комплексу у воєнну стратегію держави, що призвело до його фактичної маргіналізації як інструменту забезпечення національної безпеки. Контроль Верховної Ради України у сфері безпеки і оборони виконував переважно символічно-легітимізаційну функцію, а не інструмент реального впливу на ухвалення та реалізацію рішень. Це зумовило формування ситуації, що станом на 2014 р. Україна підійшла до фази відкритої воєнної агресії з інституційно ослабленою системою безпеки, незавершеними реформами та фрагментованою моделлю управління оборонною сферою.

Список використаних джерел

1. Погібко О. І. Основні напрями парламентського контролю у військовій сфері // *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. С. 378–382.

2. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія. Київ : НІСД, 2010. 288 с.
3. Бульвінський А. Г. Новий політичний курс Віктора Януковича та російські інтереси і протиріччя // *Національна безпека і оборона*. 2012. № 4–5 (133). С. 2–10.
4. Литвиненко О. В. Воєнна безпека України: концептуальні засади та механізми забезпечення : монографія. Київ : НІСД, 2008. 220 с.
5. Романуха О. Розвиток українсько-російських відносин у сфері військово-промислового комплексу // *Наука. Релігія. Суспільство*. 2014. № 4. С. 9–12. URL: https://jnas.nbuiv.gov.ua/j-pdf/Nrs_2014_4_4.pdf
6. Гмиря В. П. Воєнна безпека України: теорія і практика забезпечення : монографія. Київ : НІСД, 2012. 256 с.
7. Куцька О. Я. Політика національної безпеки України в умовах глобалізації : монографія. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2013. 240 с.
8. Бегма В. М., Свергунов О. О. Військово-технічна та оборонно-промислова політика України в сучасних умовах : аналітична доповідь. Київ, 2013. 112 с.
9. Шевцов А. І., Боднарчук Р. В. Концептуальні підходи до реалізації моделі інноваційного розвитку оборонно-промислового комплексу України // *Стратегічна панорама*. 2009. № 2. С. 156–163.
10. Сальнікова О. Роль оборонно-промислового комплексу в системі національної безпеки // *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 4. URL: <https://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=706>
11. Пошедін О. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони України і перспективи його вдосконалення // *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2019. № 1 (92). С. 31–38. DOI: 10.36030/2310-2837-1(92)-2019-31-38.

12. Єрмоленко А. Проблеми законодавчого врегулювання процесів розвитку воєнної організації держави // *Політичний менеджмент*. 2005. № 4. С. 38–49. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/ermolenko_problemy.pdf
13. Цюрупа М. Розробка і реалізація воєнної політики як царина можливого консенсусу політичних сил України // *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2008. Вип. 38. С. 142–155. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/tsiurupa_rozrobka.pdf
14. Тимошенко Р., Саганюк Ф., Макаров Ю. Погляд на воєнну доктрину позаблокової України // *Політичний менеджмент*. 2011. № 4. С. 126–136. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/tymoshenko_pogliad.pdf
15. Чепков І. Деякі проблеми формування державної військово-технічної та оборонно-промислової політики України на сучасному етапі // *Наука і оборона*. 2017. № 3–4. С. 45–53. DOI: 10.33099/2618-1614-2017-1-3/4-45-53.
16. Гальчинський А. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. Київ : Знання України, 2002. 180 с.
17. Побочий І. Вплив протистояння політичних сил на формування стратегії національної безпеки України // *Політичний менеджмент*. 2007. № 4. С. 41–47.
18. Про стан і перспективи реформування Збройних Сил України та здійснювані Урядом України заходи щодо забезпечення надійної обороноздатності України : постанова Верховної Ради України від 17 черв. 2004 р. № 1613-IV // *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 24. Ст. 339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1613-IV#Text>

19. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12 лют. 2007 р. № 105/2007 // *Урядовий кур'єр*. 2007. 7 берез.
20. Про утворення Державного концерну «Укроборонпром» : постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2010 р. № 1221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1221-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.03.2026).
21. Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі : Закон України від 16 черв. 2011 р. № 3531-VI // *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 4. Ст. 23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3531-17#Text> (дата звернення: 16.03.2026).
22. Смолянчук В. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності // *Політичні дослідження*. 2021. № 1. С. 163–186.
23. Парламентські слухання «Обороздатність України у XXI столітті: виклики, загрози та шляхи їх подолання» (23 лип. 2014 р.). URL: https://static.rada.gov.ua/zakon/sk17/5session/par_sl/sl2307214.htm(дата звернення: 16.03.2026).